

17. Dokument iz informatsieiu pro zhyttia v seli Skala. (n.d.). [Online]. [Document with Information about the Living in the Skala Village]. Retrieved from <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/12411/> [In Ukrainian]
18. ZULIAK, I. (2014). *Ternopilshchyna: istoriia mist i sil u 3-kh tomakh. Tom 1: Ternopilshchyna u mizhvoiennyi period.* [Ternopil Region: History of Cities and Villages in 3 Volumes. Vol. 1: Ternopil Region During the Interwar Period]. Ternopil: Terno-hraf. [In Ukrainian]
19. KOMAROV, Yu. et al. (2004). *Istoriia epokhy ochyma liudyny. Ukraina ta Yevropa u 1900-1939 rokakh.* [History of the Era through the Eye of a Human. Ukraine and Europe in 1900-1939]. Kyiv: Heneza. [In Ukrainian]
20. BERKOVSKIY, V. H. (Ed.). (2013). *Kolektyvizatsiia ta holodomor na Slavutychyni. Zbirnyk dokumentiv.* [Collectivization and Holodomor in Slavutych Region. Documents Collection]. Kyiv – Khmelnytskyi: PP Tsiupak A. [In Ukrainian]
21. CONQUEST, R. (1993). *Zhyvya skorboty:adianska kolektyvizatsiia i holodomor.* [The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine]. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian]
22. *Kutok pohranychnyka.* (1924, September 14). [The Corner of Frontier Guard]. *Chervonyi kordon*, 40, 2. [In Ukrainian]
23. MARTIUK, S. (1997). *Sphady.* [Memories]. Toronto: [s.n.]. [In Ukrainian]
24. MYZAK, N. & Horbatiuk, V. (2006). *Za tebe, sviata Ukraino. Kamianets-Podilska oblast u vyzvolnii borotbi OUN, UPA: Knyha piata.* [For You, Holy Ukraine. Kamianets-Podilskyi Region in the Liberation Struggle of the Organization of Ukrainian Nationalists and Ukrainian Insurgents Army: Volume 5]. Chernivtsi: Bukrek. [In Ukrainian]
25. PAPUHA, Ya. (2008). *Zakhidna Ukraina i Holodomor 1932-1933 rokiv: Moralno-politychna i materialna dopomoha postrazhdalym.* [Western Ukraine and Holodomor of 1932-1933: Moral, Political and Material Assistance to the Victims]. Lviv: [s.n.]. [In Ukrainian]
26. Po tim botsi. (1933, June 25). [On the Other Side]. *Narodna sprava*, 25, 2. [In Ukrainian]
27. PROKIP, N. Z. (2011). *Reaktsiia Zakhidnoi Ukrainy ta mizhnarodnoi spilnoty na holodomor 1932-1933 rr. v Ukraini.* [Reaction of Western Ukraine and International Community to the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, 693, 181-187. [In Ukrainian]
28. Rossijskij Gosudarstvennyj Arxiv Ekonomiki (RGAE). [Russian State Economy Archive]. Moscow, fond 7486, opis' 37, delo 132, listy 50-51.
29. SKOCHYLAS, I. (1994). *Svidchennia zhyteliv Borschchivshchyny pro holodomor i represii na Radianskii Ukraini.* [Evidence of the Inhabitants of Borschchiv Region on Holodomor and Terror in Soviet Ukraine]. *Litopys Borschchivshchyny*, 5, 96-103. [In Ukrainian]
30. SNYDER, T. (2011). *Kryvavi zemli: Yevropa mizh Hitlerom i Stalinym.* [Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin]. Lviv: Hrani-T. [In Ukrainian]
31. *Sobranie zakonov i rasporiazhenij raboche-krestianskogo pravitel'stva Soyuzu Sovetskix Socialisticheskix Respublik za 1934 g.* (1948). [Collection of Laws and Orders of Workers' and Peasants' Government of the Union of Soviet Socialist Republics of 1934]. Moscow: Upravlenie delami Soveta ministrov SSSR. [In Russian]
32. TYLISHCHAK, V. (2016). *1930. U.S.S.R.R. Povstannia: Naukovo-populiarni narysy.* [1930. Ukrainian SSR. Rebellion: Popular-Scientific Essays]. Kyiv: Smoloskyp. [In Ukrainian]
33. Tikaut z Radianshchyny. (1933, March 28). [Running Away from Soviet Territory]. *Dilo*, 77, 2. [In Ukrainian]
34. Ukrainyskyi Hromadskyi Komitet Dopomohy Strazhdalnii Ukraini. (1933, July 28). [Ukrainian Civilian Committee for Assistance to Suffered Ukraine]. *Dilo*, 195, 1. [In Ukrainian]
35. Ukrainyskyi Narode. (1933, August 14). [To Ukrainian People]. *Dilo*, 212, 1. [In Ukrainian]
36. FORTUNA, V. (2005). *Z mynulykh lit: spomyny.* [From the Past Years: Memories]. Lviv: [s.n.]. [In Ukrainian]
37. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy. [Central State Archives of Public Organizations of Ukraine]. Kyiv, fond 1, opys 20, sprava 2532, arkushi 1-3.
38. Yak vykhaty z SRSR. (1932, December 29). [How to Leave the USSR]. *Dilo*, 289, 3. [In Ukrainian]

Надійшла до редколегії 10.01.19

S. Humennyi, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE ILLEGAL MIGRATION ON THE BORDER BETWEEN THE POLAND AND THE UKRAINIAN SSR BEFORE AND DURING THE HOLODOMOR OF 1932–1933

The author of the article tracks the cases of illegal migration of the peasants, churchmen and workers from the territory of the Ukrainian SSR to the Poland during the Holodomor of 1932–1933 with the analysis of historiography, scientific publications and archived materials stored in the archives of Ukraine and abroad. The reasons of the sharp increase of the number of attempts of illegal migration from the USSR through the western border are analyzed on the cases of illegal migration in conditions of strengthening protection regime of the state border and the resistance of peasantry of Shepetivka district, which was in the direct proximity of the neighboring state. The author focuses on the social committees, which connected active politically element of the Ukrainian national society Tarnopolsky (in particular, Borschchiv, Chortkiv and Skalat powiats) and Volyn voivodeships of the Poland to help the starving and the refugees from the territory of the USSR. The measures taken by the Ukrainian Public Committee of the Rescue of Ukraine to gather information on the economic, political and grocery situations of the population of the USSR are analyzed. The article introduces to the scientific circulation the samples of the documentation of public committees that were used to obtain information from illegal migrants and for the building of the evidence base on the issue of the artificial nature of the famine in the Ukrainian SSR. Separately considered the possibility of making funds for permission to exit of Soviet citizens, who were in kinship with the residents of the Republic of Poland, to prevent the deportation of illegal migrants to the USSR border.

Keywords: Ukrainian peasantry, collectivization, illegal migration, resistance, Holodomor of 1932–1933, the Ukrainian Public Committee of the Rescue of Ukraine.

УДК 94(7):23/28+316.75
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2019.140.5>

А. Загородня, студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РОЛЬ ХРИСТИЯНСТВА У ФОРМУВАННІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ

Розглядається роль християнства у формуванні американської ідеології, зокрема його вплив на формування ідеї американської винятковості. Зважаючи на актуалізацію ролі релігії у вітчизняному суспільно-політичному житті, видається актуальним проведення комплексного дослідження ролі християнства у формуванні американської ідеології та політичної культури. У статті звертається особлива увага на ідеї месіанства, закладені пуританськими проповідниками на ранніх етапах історії Нового Світу. Ці ідеї пустили глибоке коріння в політичну ідеологію США і продовжують чинити значний вплив на її розвиток. Стаття розглядає роль християнської риторики у зверненнях до громадян та доводить її важливе значення у формуванні суспільної думки. Особливу увагу приділяється також характеристиці протестантської етики, основні принципи якої наклали відбиток на формування ціннісного апарату американської нації і вплинули на становлення таких фундаментальних рис американської ідентичності, як глибокий індивідуалізм та підприємницький стиль життя й мислення.

Ключові слова: християнство, американська ідеологія, американська винятковість, Джон Вінтроп, християнська риторика, етика протестантизму.

У сучасну добу США залишаються однією з найбільш релігійних держав серед індустріально розвинених країн світу. Найпоширенішою у Сполучених Штатах є християнство. Показовим є високий ступінь його проникнення в більшість галузей суспільного, політичного та культур-

ного життя, а також великий вплив на формування світогляду американців. Християнство проникає на територію Сполучених Штатів з приходом перших колоністів і невдовзі витісняє традиційні місцеві вірування. Спершу домінуючим напрямком християнства в Новому Світі був

католицизм, та згодом, після початку втечі пуритан із Європи внаслідок релігійних переслідувань, найпоширенішим стає протестантизм фундаменталістського типу. На момент отримання Сполученими Штатами незалежності там діяло 17 релігійних конфесій, більшість яких були протестантськими. Протестантизм у сучасних США представлений багатьма напрямками: англіканством, пресвітеріанством, лютеранством, квакерством, баптизмом, методизмом тощо. Історія розвитку цих протестантських течій в Америці безпосередньо пов'язана зі становленням національної держави. Попри помітний внесок католиків у політичне та інтелектуальне життя, США найчастіше розглядають як країну, що постала під знаком протестантизму. І справді, саме цей релігійний напрямок став домінуючим у ході історичного розвитку американської держави. Достатньо показовим є, скажімо, той факт, що за всю історію американської держави лише один її президент був католиком.

Значення християнства для суспільно-політичного життя США є актуальним науковим питанням, оскільки його вивчення дозволяє ґрунтовніше з'ясувати окремі тенденції розвитку цієї держави, що є важливим завданням, зважаючи на глобальний вплив Сполучених Штатів протягом кількох останніх десятиліть. Дослідження даної проблематики знайшло відображення у працях переважно американських дослідників, зокрема Д. Лутца, Б. А. Шейна, Д. Л. Голмса та ін. Науковці зазначають, що комплексне дослідження ролі християнства у формуванні американської ідеології перебуває на початковому етапі, оскільки раніше увагу приділяли насамперед окремим аспектам цієї теми (історії християнства в США; впливу протестантської етики на розвиток соціокономічних відносин – тут варто згадати вже класичну працю німецького науковця Макса Вебера "Протестантська етика і дух капіталізму"; впливу християнства на формування американської ідентичності; християнству в США в постсекулярну добу та ін.). Останнім часом подібні дослідження почали з'являтися, однак їх і досі порівняно мало в американській та європейській історіографії.

Метою даної статті є охарактеризувати роль християнства у формуванні американської ідеології. Під терміном "ідеологія" матимемо на увазі систему поглядів, оцінок, суджень, цінностей та переконань, характерних для політичного, соціального та соціокультурного життя Сполучених Штатів. Ключовими завданнями статті є: 1) визначити, яку роль відіграло християнство в процесі формування ідеї "американської винятковості" (*American exceptionalism*); 2) з'ясувати значення християнської риторики для політичної культури США; 3) охарактеризувати роль протестантської етики в соціокультурному житті даної країни.

Роль християнства у формуванні ідеї "американської винятковості". На думку більшості дослідників, витоки ідеї "американської винятковості" можна прослідкувати аж до моменту прибуття до Америки пуританських "батьків-пілігримів". Від самого початку вони намагалися обґрунтувати окремішність та особливості Нового Світу. У 1630 р. Джон Вінтроп, проповідник, лідер однієї із груп переселенців, який у подальшому стане губернатором колонії Массачусетс, у своїй проповіді "Модель християнського милосердя" писав: "І якщо ми збережемо єдність духу в узах миру, Господь стане нашим Господом і з радістю поселиться межі нас як серед обраного ним народу і благословить усі наші починання. І з тим, щоб ми побачили доброту його мудрості, сили і правди... і щоб зрозуміли ми, що Господь серед нас, десять наших воїнів колись зможуть протистояти тисячі ворогів, коли Він вибере нас для похвали та слави. І люди наступних

поколінь скажуть: "Це в Новій Англії створено волею Божою". Тому повинні ми мати на увазі, що будемо подібно місту на Пагорбі, погляди всіх народів будуть націлені на нас (**курсив наш. – А.З.**)" [11]. Таким чином, заклалися основи не лише американської окремішності, а й месіанства. Америка, на думку Вінтропа, мала б стати тією богообраною країною, на яку повинні були б орієнтуватися всі народи на шляху до спасіння.

Вплив пуритан на подальший розвиток американської ідеології досить великий. Вони були релігійними фундаменталістами, і сама їхня назва, що походить від латинського *puritas* (чистота), підкреслює прагнення до "чистоти віри" в їхньому розумінні. Пуритани вважали, що інші християни в недостатній мірі слідує Святому Письму, викривляють його, прикриваючи там самим власну гріховність. При цьому вони були переконані у відсутності шляху назад. Увесь Старий Світ пуритани вважали приреченим на загибель через глибоко вкорінену гріховність та спотворення істинної віри. Саме тому переїзд в Америку сприймався не лише як міграція, а насамперед як певна місія, метою якої є побудова прообразу Царства Божого на окремо взятій землі [5, с. 29]. На новому ж місці глибока віра у свою обраність та призначення допомогли мобілізувати переселенців при подоланні різноманітних труднощів та випробувань. Уявлення про те, що Новий Світ був покликаний замінити (і разом з тим – визволити від "гріховності та бруду") Європу пустило глибоке коріння в американську ідеологію. Вже у ХХ ст. президент Річард Ніксон у своїй інавгураційній промові зазначав: "І тепер ця честь <миротворчості> вабить Америку, надаючи їй шанс допомогти нарешті вивести світ із прірви безладу та заворушень на височинь миру (**курсив наш. – А.З.**), про яку людина мріяла ще на світанку цивілізації... Наша доля дає нам не чашу відчаю, а келих сприятливих можливостей. Тож візьмімо його – не зі страхом, а з задоволенням – і, як "вершники посеред інших", рушаймо вперед – тверді в нашій вірі, непохитні в нашій меті, свідомі загроз, що на нас чекають, але міцні нашою вірою у волю Божу та призначення людини". Ці слова перегукуються і з інавгураційною промовою Джорджа Буша-молодшого: "Усі ми маємо своє місце у тривалій історії, історії, яку ми продовжуємо писати, але кінець нам не судиться побачити. Це – історія Нового світу, що став другим та визволителем Світу Старого (**курсив наш. – А.З.**), історія рабовласницького суспільства, що стало слугою свободи, історія держави, яка виїшла у світ не захоплювати, а захищати, не завойовувати, а обороняти" [2, с. 277].

Ідею винятковості підживлювали й аналогії зі старо-заповітною історією про Вихід євреїв з Єгипту. "Батьки-засновники" порівнювали себе із "синами Ізраїлю", що покинули Європу через релігійні переслідування. Сама Європа в цій аналогії грала роль Єгипту, який загруз у гріхах та поневолив праведників. Америка ж уявлялася Землею Обітованою, куди Бог веде свій народ. У подальшому уявлення про винятковість зберігалося та закріплювалося завдяки таким факторам, як віддаленість від Європи, сприятливі географічні і природні умови, початок боротьби за незалежність [8, с. 59].

Американська революція 1775–1783 рр. посилювала ідею месіанства, надавши їй нового соціально-політичного виміру: Америка відтепер являла собою "унікальний республіканський експеримент" і була покликана "звільнити людство від монархічної тиранії". Таким чином, як писав у своєму памфлеті "Здоровий глузд" один із ідеологів американської революції Томас Пейн, "справа Америки" ставала "справою усього людства" [8, с. 92].

У середині XIX ст. під час війни з Мексикою у США було сформульовано доктрину "божественного призначення", або "визначення долі" ("manifest destiny"). Джон О'Салліван – один із її авторів – проголосив, що США "було призначено самою долею" розширювати свою територію в південно-західному напрямку. Така ідея швидко отримала багато прихильників як серед широких верств населення, так і в середовищі політичної еліти США, оскільки дозволяла легко обґрунтовувати правомірність американських претензій практично на будь-яку територію. Поєднуючи постулати даної доктрини з використанням образу США як нового Ізраїлю, президент Вільям Тафт у 1912 р. робить таку заяву з приводу чергової війни з Мексикою: "Ми не втручатимемось у справи Мексики, допоки таке втручання не стане необхідним, але я повинен подбати про безпеку наших громадян та їхнього майна у Мексиці, нагадавши мексиканському уряду, що *є Бог в Ізраїлі, і він на посту (курсив наш – А.З.)*" [9, с. 215]. Отже, рішення, ухвалені американською владою в ході міждержавного конфлікту, інтерпретувалися як рішення самого Бога, який незмінно підтримує та оберігає американський народ. У результаті в політичну ідеологію США увійшов біблійний міф про Вихід, у якому президент позначає себе як лідера нового Ізраїлю та нового обраного народу, з яким Бог уклав ковенант – священний договір [9, с. 240].

Отже, можна стверджувати, що християнство (особливо у його фундаменталістській, пуританській течії) зіграло виняткову роль у формуванні ідеї "американської винятковості": США розглядалися як богообрана країна, покликана бути зразком для інших, "містом на Пагорбі", що в силу своєї особливої місії може від лиця всього світу диктувати норми та правила іншим країнам, використовуючи при цьому християнські образи та символи.

Християнська риторика американської політичної еліти. Християнська традиція завжди посідала важливе місце в історії розвитку американської політичної думки. Історик Дональд Лутц, проаналізувавши праці батьків-засновників, прийшов до висновку, що вони посилалися на Біблію більше, ніж на всіх авторів епохи Просвітництва разом узятих [6, с. 194–195].

З моменту заснування США біблійні алюзії, метафори, символи та інші апелювання до християнської традиції були невід'ємною частиною усних та письмових звернень політичних діячів до нації [5, с. 64]. Як приклад можна навести фрагменти промов американських президентів у різні періоди існування країни.

Томас Джефферсон у своїй другій інавгураційній промові (4 березня 1805 р.) зазначав: "Мені знадобиться також сприяння Творця, у чіях руках перебуває наша доля і який вивів наших батьків, як колись синів Ізраїлевих, з їхньої батьківщини і поселив їх у країні, сповненій всім необхідним для заможного життя, який захистив наше Дитинство своїм провидінням, а наші доросліші роки – Своєю мудрістю та владою і до благодаті якого я закликаю вас приєднатися у моїх благаннях, щоб Він так просвітив розум покірних слуг ваших, так наставив їхніх радників та помічників, так посприяв їхнім діям, щоб усе, що б вони не робили, йшло вам на користь і забезпечувало вам мир, дружбу та схвальне ставлення усіх народів" [2, с. 24].

Авраам Лінкольн у своїй першій інавгураційній промові (4 березня 1861 р.) запитав: "Чом би нам не зберігати терплячу віру в кінцеву справедливість народного рішення? Чи є у світі надія краща або хоча б сумарна з цією? В умовах нинішніх розбіжностей хіба ж не вірить кожна зі сторін у свою правоту? Якщо Всемогутній Правитель Народів із Його вічною істиною і справедливістю буде на вашому боці на Півночі або на вашому боці на

Півдні, ця істина і ця справедливість, звичайно ж, запанують завдяки рішення цього великого суду американського народу" [2, с. 127].

Майже через півтора століття після Лінкольна, у своїй першій інавгураційній промові (20 січня 2001 р.) Джордж Буш-молодший наголошував: "Наша єдність, наш Союз – це серйозна робота лідерів та громадян усіх поколінь. І ось моя урочиста клятва: я наполегливо працюватиму заради побудови єдиної нації справедливості та рівних можливостей. Я знаю: все це нам до снаги, тому що нами керує сила, більша за нас самих, сила, що створила нас за Його подобою" [2, с. 320].

Першу і третю з наведених цитат розділяє між собою майже два століття. Тим не менш, усі висловлювання дуже схожі між собою як за змістом, та і за риторикою. Американські президенти незмінно звертаються у своїх промовах до релігійної тематики. Джефферсон порівнює американську націю із "синами Ізраїлю", які отримали свою Землю Обітовану (варто зазначити, що це є прикладом ще одного звернення до старозаповітної тематики Виходу). Лінкольн висловлює здогад, що є вища сила, яка контролює долю народів. Буш стверджує, що США знаходяться під опікою Бога, який створив усіх рівними і за своєю подобою.

Історична традиція звернення до християнської тематики в інавгураційних промовах американських президентів залишається непорушною і дотепер. Дональд Трамп у своїй інавгураційній промові (20 січня 2017 р.), зокрема, заявив: "Ми мусимо відкрито говорити, що думаємо, чесно обговорювати наші розбіжності, але завжди прагнути до солідарності. Коли Америка об'єднана, її неможливо зупинити... І найголовніше – нас оберігає Господь" [10].

До біблійної тематики вдаються у своїх політичних промовах як демократи, так і республіканці, причому останні також використовують її як аргумент на користь консервативних цінностей, за які вони традиційно виступають (боротьба за "моральність" та ідеали традиційної сім'ї, обмеження абортів, збереження смертної кари, протидії евтаназії та ін.).

Досить часто релігійний пафос є присутнім у висловлюваннях, що стосуються сфери зовнішньої політики. Наприклад, президент Р. Рейган часто зазначав, що боротьба між СРСР та США – не лише ідейна. Це також і універсальна фундаментальна боротьба між християнським добром, яке втілює Америка, та богоборницьким злом, яке втілює СРСР. У своїй знаменитій промові, проголошеній у березні 1983 р., він проголосив Радянський Союз "імперією зла" та охарактеризував його як загрозу не лише західній демократії та капіталістичній системі, але й духовним цінностям Заходу. СРСР було названо "зосередженням зла", якому Святе Письмо каже протистояти, як і всякому іншому гріху [7].

Християнська риторика використовується також як засіб розради та заспокоєння (під час стихійних лих, терактів, масових сутичок тощо). Так, Джордж Буш-молодший у промові, проголошеній у практично повністю зруйнованому ураганом "Катріна" Новому Орлеані, намагався розрадити американців наступними словами: "Випробування нагадують нам надію, сильнішу за біль та смерть, – Бога, хто вітає усіх загублених у домі нерукотворному" [3].

Примітним є використання інструменту релігійної риторики в особистих, іміджевих цілях. Апелювання до християнської традиції є важливим фактором формування суспільної думки, створення, а також коригування політичного іміджу. Білл Клінтон, наприклад, для відновлення своєї репутації після сексуального скандалу з Монікою Левінські назвав себе "великим грішником" та під

час однієї з промов повідомив аудиторію про те, що го-тується до важливих духовних змін: "Я вважаю, що од-ного каяття мало для того, щоб заслужити прощення... Необхідним є те, що в Біблії названо зломленим духом. Розуміння того, що мені не стати тим, ким я хочу стати, без допомоги Всевишнього. Готовність прощати як я хочу, щоб простили і мене самого" [4].

У цілому, дослідники виділяють наступні типи християнської риторики американських президентів: офіційно-церемоніальний (інавгураційні промови, повсякденні звернення до народу), розраджувальний (особливі звернення президента під час великих катастроф чи заворушень), історико-політичний (винесення історичних оцінок та суджень) та особистий (використовується для аргументації власної позиції) [9].

Етика протестантизму та її роль у формуванні американської ідеї успіху. Сполучені Штати культивували й розвинули концепт успіху та успішної людини, і саме американськими "стандартами" найчастіше визначаються досягнення індивіда в будь-якій сфері. Поняття "успіху" пройшло цілу низку стадій культурно-історичної еволюції, оформившись зрештою в один із фундаментальних елементів національної ідеї. На думку більшості науковців, у тому числі, мабуть, чи не найвідомішого дослідника даної теми – Макса Вебера, головною причиною цього феномену є протестантська етика [1].

Протестантизм у США не лише зайняв традиційне місце релігії – духовну сферу життя, але і вплинув на багато інших: громадянську, економічну і соціокультурну. На відміну від іншої християнської релігійної гілки – католицтва (яке теж сповідується в Америці, проте не є настільки поширеним) – рання кальвіністська форма протестантизму не визнавала жодних засобів впливу на Бога. Ні індульгенції, ні меси, ні залучення до церковних таїнств, згідно з цим ученням, не відігравали жодної вагомості. "Торгівля з Богом", за Кальвіном, неможлива, оскільки все вже наперед вирішено: людина або здобуде спасіння, або ні. Від людської волі нічого не залежить – на все воля Божа. Будь-яка спроба змінити божественне рішення та спробувати здобути собі спасіння протестанти вважали ерессю. Людині в такій ситуації залишається лише одне – спробувати усвідомити своє місце у світі. Зробити ж це можна через професійну діяльність.

Якщо в більшості релігій є чіткий розподіл світу на сакральний і профанний (що водночас визначається як гріховний), то для Кальвіна повсякденне життя було сферою реалізації Божої волі. Згідно з його вченням, саме в професійній діяльності можуть бути віднайдені знаки богообраності [8, с. 160]. Якщо праця вдається та приносить прибуток – це ознака богоугодності і правильності "використання" божественного призначення. Водночас, прагнення до прибутку заради прибутку засуджується. Головною має бути не ціль, а сама праця.

Американський дослідник Беррі А. Шейн зазначає, що, відповідно до головних положень протестантської етики, людина повинна працювати, не звертаючи увагу на несприятливі зовнішні обставини [8, с. 163-164]. Досягати успіху – означає довести собі та оточенню, що обраний шлях є правильним і богоугодним. Свій шлях кожна людина обирає собі сама й не має можливості з кимось його розділити, оскільки спасіння можна здобути лише для себе. Кожен індивід "звітує" один на один перед Богом за виконану роботу. Звідси бере свій початок глибокий індивідуалізм, що є важливою рисою американського менталітету.

Такий релігійний фундамент перетворився в ідеологію, що обґрунтовувала діловий, підприємницький стиль життя та мислення. В атеїстів та агностиків, як зазначає

Вебер, служіння Богу згодом поступилося місцем служінню самому собі, проте здійснюється воно все одно в рамках тих ідеологічних установок, які колись були закладені протестантським ученням [1, с. 715].

Висновки. Отже, християнство відіграло важливу роль у генезі та подальшому розвитку американської ідеології. Зокрема, воно стало одним із факторів, що сприяв виникненню ідеї "американської винятковості". Вона зародилася в момент прибуття у США пуританських "батьків-пілігримів", які намагалися обґрунтувати окремішність Нового Світу і вважали, що в нього є "особлива місія" – урятувати гріховний Старий Світ від загибелі. Джон Вінтроп посилив дану ідею, розвинувши її месіанський елемент – концепцію "града на Пагорбі", на який мали б орієнтуватися всі народи на шляху до спасіння. Переїзд в Америку сприймався пуританами не лише як переселення, а насамперед як місія, метою якої є побудова прообразу Царства Божого в окремо взятій країні.

Ідею винятковості підживлювали також аналогії зі старозаповітною історією про Вихід євреїв із Єгипту. Америка уявлялася Землею Обітованою, куди Бог веде свій народ. Рішення, ухвалені американською владою, інтерпретувалися, таким чином, як рішення самого Бога, який незмінно підтримує та оберігає американський народ. Звідси – елементи месіанства в зовнішній політиці США, що є характерними і на сьогодні.

Важливе значення в розвитку суспільно-політичної ідеології США має християнська риторика, яка вже декілька століть використовується політичною елітою країни у зверненнях до американців. Вона є важливим фактором у формуванні суспільної думки та творенні політичного іміджу лідерів нації. Виділяється декілька типів елементів християнської риторики: офіційно-церемоніальний, розраджувальний, історико-політичний та особистий.

Винятково значущу роль у розвитку соціокультурної ідеології США відіграла протестантська етика у її кальвіністській формі. Вона стала тією ідеологічною основою, яка виховала в американців прагнення до підприємництва та індивідуалізму. Необхідність "знайти своє місце", щоб бути богослужняним, із часом оформилася в концепцію покликання, а положення про наявність власного життєвого шляху та відповідальність за нього зумовило становлення американського індивідуалізму. Основні принципи протестантської етики були інтеріоризовані в ціннісний апарат американської нації і залишили по собі особливі етичні установки, які стали важливою складовою американської ідеології.

Список використаних джерел:

1. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
2. Інавгураційні промови Президентів США / Пер. з англ. В. К. Горбатюка. – Х.: Фоліо, 2009. – 335 с.
3. Bush, G. W. Hurricane Relief Address from New Orleans (September 15, 2005). Transcript. [Online] / G. W. Bush // Miller Center. – Retrieved from <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/september-15-2005-hurricane-relief-address-new-orleans>.
4. Clinton, B. Prayer Breakfast Speech. Official White House Text of President Clinton's Address to Religious Leaders at the White House Prayer Breakfast. [Online] / B. Clinton // The Washington Post. – 1998, September, 11. – Retrieved from <http://www.washingtonpost.com/wp/srv/politics/special/clinton/stories/clintontext091198.htm?noredirect=on>.
5. Holmes, D. L. The Faith of the Founding Fathers / D. L. Holmes. – New York: Oxford University Press, 2006. – 225 p.
6. Lutz, D. S. The Relative Influence of European Writers on Late Eighteenth-Century American Political Thought / D. S. Lutz // American Political Science Review. – 1984. – Vol. 78. – Pp. 189-197.
7. Reagan, R. "Evil Empire" Speech (March 8, 1983). Transcript. [Online] / R. Reagan // Miller Center. – Retrieved from <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/march-8-1983-evil-empire-speech>.
8. Shain, B. A. The Myth of American Individualism: The Protestant Origins of American Political Thought / B. A. Shain. – Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1994. – 416 p.

9. Shogan, C. J. *The Moral Rhetoric of American Presidents* / C. J. Shogan. – TX: Texas A&M University Press, 2007. – 248 p.
10. Trump, D. *Inaugural Address* (January 20, 2017). Transcript. [Online] / D. Trump // Miller Center. – Retrieved from <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-20-2017-inaugural-address>.
11. Winthrop, J. A Model of Christian Charity. [Online] / J. Winthrop // Winthrop Society. – Retrieved from https://www.winthropsociety.com/doc_charity.php.

References:

1. VEBER, M. (1990). *Protestantskaya etika i dux kapitalizma*. [The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism]. Moscow: Progress. [In Russian]
2. HORBATIUK, V. K. (Ed.). (2009). *Inavhuratsiini promovy Prezydentiv SShA*. [Inauguration Speeches of the US Presidents]. Kharkiv: Folio. [In Ukrainian]
3. BUSH, G. W. (2005, September 15). *Hurricane Relief Address from New Orleans*. Transcript. [Online]. Retrieved from <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/september-16-2005-hurricane-relief-address-new-orleans>.
4. CLINTON, B. (1998, September 11). Prayer Breakfast Speech. Official White House Text of President Clinton's Address to Religious Leaders at the

White House Prayer Breakfast. [Online]. *The Washington Post*. Retrieved from <http://www.washingtonpost.com/wpsrv/politics/special/clinton/stories/clintontext091198.htm?noredirect=on>.

5. HOLMES, D. L. (2006). *The Faith of the Founding Fathers*. New York: Oxford University Press.
6. LUTZ, D. S. (1984). The Relative Influence of European Writers on Late Eighteenth-Century American Political Thought. *American Political Science Review*, 78, 189-197.
7. REAGAN, R. (1983, March 8). "Evil Empire" Speech. Transcript. [Online]. Retrieved from <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/march-8-1983-evil-empire-speech>.
8. SHAIN, B. A. (1994). *The Myth of American Individualism: The Protestant Origins of American Political Thought*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
9. SHOGAN, C. J. (2007). *The Moral Rhetoric of American Presidents*. TX: Texas A&M University Press.
10. TRUMP, D. (2017, January 20). *Inaugural Address*. Transcript. [Online]. Retrieved from <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-20-2017-inaugural-address>.
11. WINTHROP, J. A Model of Christian Charity. [Online]. *Winthrop Society*. Retrieved from https://www.winthropsociety.com/doc_charity.php.

Надійшла до редколегії 11.01.19

A. Zahorodnia, student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF CHRISTIANITY IN THE FORMATION OF THE US IDEOLOGY

This article addresses the role of Christianity in the formation of the US ideology, particularly its influence on the formation of the concept of American exceptionalism. Although the recent decades have witnessed the increasing attention of American and European scholars to the influence of Christianity on the history of the United States, the body of historical research, and especially the Ukrainian one, still lacks general comprehensive analyses of the role of Christianity in the formation of American ideology and political culture. The article pays a particular attention to the messianic ideas preached by the Puritan leaders in the early history of the New World. These ideas have deeply rooted in the political ideology of the U.S. and still have a strong influence on its development. The article covers the role of Christian rhetoric, which is widely used in the addresses to the nation, and proves its significant role in the shaping of public opinion. Special attention is also paid to the characterizing of Protestant ethic, which basic principles had an impact on the formation of the American value system and influenced the development of the most crucial features of American identity – deep individualism and entrepreneurial mindset.

Key words: Christianity, American ideology, American exceptionalism, John Winthrop, Christian rhetoric, Protestant ethic.

УДК 94(32):930(477) (092) Черезов
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2019.140.7>

А. Коцур, д-р іст. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЕГИПТОЛОГ Є. В. ЧЕРЕЗОВ (1912–1988) І ЙОГО НАУКОВА СПАДЩИНА

Розглядаються найважливіші віхи життя та науково-педагогічної діяльності відомого українського єгиптолога, доктора історичних наук, професора, тривалий час завідувача кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Чернівецького університету Євгенія Вікентійовича Черезова. Акцентовується увага на малодосліджених сторінках біографії вченого-педагога. Окремо аналізуються його наукові праці, зокрема, що стосуються Стародавнього Єгипту. Охарактеризовано публікації вченого з проблем дешифрування єгипетських ієрогліфів на сфінксах; поземельних відносин; становища давньосередньовічних рабів і різних категорій селян; податкової системи; класифікації та опису землеробських знарядь Стародавнього Єгипту; розвитку рибальства; економіки та державного устрою періоду Давнього царства тощо. У центрі уваги статті – монографія Є. Черезова "Техніка сільського господарства Стародавнього Єгипту". Дається оцінка наукової спадщини видатного українського єгиптолога.

Ключові слова: єгиптолог, Є. Черезов, Чернівецький університет, Стародавній Єгипет, техніка сільського господарства.

Професор Є. Черезов зробив вагомий внесок у розвиток українського наукового сходознавства. Він по праву вважається найвідомішим в УРСР орієнталістом-єгиптологом. Хоча на сьогоднішній день окремі віхи життя та наукової діяльності вченого-педагога недостатньо досліджені та невідповідно призабуті.

Питання біографії Є. Черезова та його наукової спадщини частково розглядалися у публікаціях чернівецьких дослідників Ю. Шестакова, Г. Кожолянка та С. Хільчевського [25–27]. Узагальнена, комплексна стаття з окресленого питання опублікована А. Ілюком [1]. Деякі штрихи до біографії Є. Черезова знаходимо в матеріалах з історії кафедри, де він трудився в 1949–1988 рр. [2] та Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України [4]. Окремі лаконічні дані про науковця поміщені в сучасних вітчизняних біобібліографічних виданнях [27]. У цілому ж, питання науково-педагогічної діяльності професора Є. Черезова та аналізу його наукової спадщини

не отримали свого висвітлення в українській історіографії, що відкриває широкі можливості для дослідження.

Метою статті є з'ясування основних віх життєвого шляху відомого українського єгиптолога Є. Черезова, відображення малознаних сторінок біографії, характеристика наукової спадщини професора.

Є. Черезов народився 23 березня 1912 р. у с. Стара Тушка В'ятської губернії. Мати – Тетяна Григорівна Хлюпіна. Батько, Вікентій Михайлович Черезов, пройшов шлях від слюсаря електромеханічного цеху Сормово до директора заводу сільськогосподарського машинобудування в Ростові-на-Дону. Учасник революції 1905-1907 рр. і лютого 1917 р. Репресований більшовицьким режимом, помер у Ростовській в'язниці 24 листопада 1938 р. Євгеній мав шістьох братів і сестер [6, с. 430].

Юнак закінчив 1930 р. середню школу в Москві, де на той час проживали його батьки. Далі – навчання у Московському планово-економічному інституті [1, с. 272].